

RACÓ DE LA MEMÒRIA

**ORIGEN I EXPANSIÓ D'UNA
EMPRESA EMBLEMÀTICA EN
LA FABRICACIÓ DE MOBLES.
LA FÀBRICA DE BELLAUBÍ**

Antonio Michavila Vidal

Fa temps que amb els companys del Centre d'Estudis Seniencs estem donant voltes a la manera de com recollir i ordenar la informació coneguda sobre el fenomen que ha portat al nostre poble a la situació de creixement i bonança industrial que el caracteritza, i que es pot qualificar gairebé d'espectacular. Per referir-nos a aquest fenomen vam decidir parlar de "procés de industrialització". El meu article s'ha d'incloure dins de l'estudi d'aquest procés, amb l'anàlisi del qual em sento força compromès.

Tenim la sort de què aquest procés s'hagi produït al nostre poble. Si bé fa molts anys que va començar, ha estat en els darrers 60 anys que s'ha materialitzat d'una manera més sorprenent i efectiva. També és sort que molts dels protagonistes del procés estiguin encara vius i conserven la memòria dels fets quotidians que van marcar el moment, definitiu per entendre el conjunt, que es situa entre 1920 i 1960. Hi ha coses que les saben perquè ho han sentit contar. D'altres les han viscut personalment. Seria una llàstima que aquests coneixements no quedessin escrits a les pàgines de la història del nostre poble. Més que res perquè són els que permetran que el dia de demà els nostres descendents puguin entendre de quina manera es va desenvolupar aquest important fenomen.

Qui es mostra sorprès de l'estat de la indústria al poble és el foraster que arriba. És difícil trobar un cas semblant a l'entorn català i fins i tot espanyol. Les persones que coneixem la nostra història recent, però, sabem que la situació actual no és fruit de la casualitat ni d'un cop de sort que ens ha regalat el destí. Sabem, perquè hem viscut part d'aquest creixement, que de misteri no n'hi ha cap. El que sí que hi ha és molt d'enginy, treball i sacrifici; tot coses que ni es compren ni es venen enlloc. Ens hem d'alegrar d'haver tingut al nostre costat persones capacitades per anar construint poc a poc, cadascú dins del seu ram, el teixit industrial que actualment caracteritza la població.

Som conscients que l'estudi del procés d'industrialització no comença amb les primeres fàbriques. Inclou els antics molins fariners que al llarg de moltes generacions han estat companys inseparables del nostre riu, les papereres que en un principi funcionaven també gràcies a l'aigua, i els ferrers i fusters que amb el seu treball procuraven mantenir en funcionament la maquinària dels molins, feta majoritàriament amb peces de fusta.

Intentant descobrir perquè els nostres fusters s'havien adaptat primer i millor a la construcció de mobles que els de comarques properes, el senyor Rodrigo Vidal em va fer una observació molt encertada: els fusters d'altres poblacions veïnes confeccionaven carros, portes i finestres, mentre que els de la Sénia a més a més sabien fer peces de fusta per a enginyers hidràulics com rodets cònics dentats per a molins fariners, rodes de fusta per a les papereres, sifons i d'altres.

Des de fa uns anys el Col·lectiu d'Empresaris del Moble de la Sénia (CEMS) celebra el dia del seu patró, Sant Josep, amb un sopar homenatge que cada any dedica a una empresa local del sector per la seva contribució al desenvolupament del procés. Es va començar amb el senyor Guillermo

BIBLIOGRAFIA

- MICHAVILA VIDAL, Antonio
(1996): Un homenatge merescut, dins *Lo Senienc* núm. 181, pàg. 19
(1997): Homenatge a Gascó i Jornet, dins *Lo Senienc* núm. 193, pàg. 16
(2002): Les màquines de batre I, dins *Lo Senienc* núm. 254, pàg. 42
(2002): Les màquines de batre II, dins *Lo Senienc* núm. 256, juliol, pàg. 39-41
(2002): Les màquines de batre III, dins *Lo Senienc* núm. 257, pàg. 39 i ss.
(2004): Homenatge a Industrias Bellaubí, dins *Lo Senienc* núm. 275, febrer, pàg. 51-53
(2004): Indústries Bellaubí: fàbrica de mobles i escola de moblistes, dins *Lo Senienc* núm. 276, març, pàg. 16-18.
(2004): Angel Santamaria Verge. Un fuster poc conegut, dins *Lo Senienc* núm. 279, juny, pàg. 50-53

INFORMANTS

Angelina Santamaría, de la Sénia. 89 anys
Joaquín Jaques Cabanes, de la Sénia. 82 anys
Vicent Bellaubí, de la Sénia. 71 anys
Maria Bellaubí, de la Sénia. 69 anys
José Baila, de la Sénia. 73 anys
Joaquín Curto, de la Sénia. 79 anys

Cal retrocedir en el temps tant com la memòria dels protagonistes ho permeti

Pamplona Usón l'any 1996, i des d'aleshores tenim la costum de recollir a la revista mensual de *lo Senienc* els fets que més han caracteritzat l'empresa homenatjada. A l'hora de fer-ho ens hem trobat sempre amb el mateix problema: la manca d'espai. Aquest any la iniciativa del Centre d'Estudis Senienecs de fer un número extra amb articles de major extensió que les de periodicitat mensual ens ha permès aprofundir en la història de l'empresa a que s'ha dedicat la festa aquest any: Indústries Bellaubí.

És sabut i acceptat al poble i entre les empreses del sector la positiva participació de Indústries Bellaubí en enfortir i engrandir el procés industrialitzador de la Sénia. El nostre objectiu en aquest article no és tornar a repetir la informació ja recollida en els monogràfics dedicats a la família els anys 2002 i 2004. El que volem és oferir una visió global de la història de l'empresa, sense entrar a fons en els detalls ja publicats i incorporant-ne d'altres que s'havien quedat a la punta del llapis.

Una mateixa realitat es pot explicar de moltes maneres. En el cas de l'empresa Bellaubí podríem començar directament analitzant l'evolució als anys seixanta i setanta, el moment de màxima plenitud, quan les xifres de producció, de moviment de camions, de inversions, et feien ballar el cap quan arribaves a la nit. El nostre cervell no estava preparat per a aquesta activitat. No havíem estudiat per a això, i moltes vegades el treball era una lluita constant contra el rellotge i els problemes nous que sorgien a cada moment. Pensem, però, que és necessari entendre de quina manera es va arribar a aquesta situació. Per això cal retrocedir en el temps tant com la memòria dels protagonistes ho permeti.

LA FORMACIÓ DE JOSÉ BELLAUBÍ SANZ

En l'origen de l'empresa està José Bellaubí Sanz, que va néixer al número 57 del carrer sant Miquel el 7 d'octubre de 1901. L'any 1914 va entrar com a aprenent a la fusteria del Sr. Àngel Santamaría Verge, situada al que avui és el carrer Primer de Maig. Tenia la porta posterior al carrer Berenguer de Prats. A la planta baixa hi havia la fusteria i a la primera planta la vivenda de la família –el fuster, la seva dona i dues filles. La fusteria estava dedicada a treballs pròpiament d'ebenisteria. Feien mobles de tot tipus per a un mercat local, i disposaven a més de la patent al poble per a fer taüts. A la fusteria hi havia en aquest moment una serra de cinta i un torn, a més de les eines necessàries per al treball de diferents operaris. L'any 1926 Àngel Santamaría va morir, amb només 40 anys. Aleshores José Bellaubí es va quedar amb la fusteria. La vídua va mantenir en usdefruit el dret a ocupar una part de la vivenda superior. Bellaubí va continuar amb la tradició de treballs d'ebenisteria i es va especialitzar també en la construcció i reparació de maquinària per als molins hidràulics dels voltants del riu, ja fossin molins fariners o papereres, ja que les peces es feien majoritàriament amb fusta.

L'any 1929, recentment casat amb la seva senyora Vicenta Roé Martorell, José Bellaubí van decidir donar empenta al negoci. Van viatjar amb d'altres familiars a Barcelona per veure l'Exposició Internacional, un esdeveniment molt important a l'època. Allí van aprofitar per adquirir una màquina cepilladora i amb serra circular. Posteriorment, a l'altre extrem de la serra, el fuster li afegiria una foradadora que augmentava les prestacions de la màquina. En endavant aquesta capacitat per a adaptar la maquinària de què es disposava a les noves necessitats de producció va ser una constant. De fet, va ser una característica de totes les fusteries i fàbriques de mobles de la població fins ben entrats els anys seixanta.

A la primera meitat dels anys 30 la demanda va anar en augment. Això va fer decidir a la família Bellaubí a comprar un pati o solar que havia estat propietat dels Anteneros al mateix carrer, concretament al número 10, prop de la cantonada amb el carrer dels Carrerons, actualment Reis Catòlics. Com era encara normal a l'època, van construir a la planta baixa la fusteria i a dalt la vivenda. Van ampliar l'oferta amb la construcció de carros agrícoles,

Feien mobles de tot tipus per a un mercat local, i disposaven a més de la patent al poble per a fer taüts

Taula d'escriptori feta per José Bellaubí Sanz per al seu cunyat Vicent Roé Martorell que en aquell moment tenia a la Sénia la sucursal de la companyia de transports Cubells de Barcelona. La taula està feta de fusta de noguera i de cirerer. Any 1935.

i van continuar amb les feines ja tradicionals en ells de fabricació de mobles a petita escala i per al mercat local, de taüts i reparació de maquinària industrial. La confecció de taüts obligava a passar moltes nits en vela. S'encarregaven en morir una persona i s'havien de fer d'immediat. Si un moria al tardet, l'obrador treballava tota la nit les taules de pi que sempre estaven preparades i, en acabar els fusters, la senyora Vicenta el folrava i l'entapissava per dintre. De tant en tant rebien encàrrecs importants dins del camp del moble. L'any 1934 van fabricar una habitació sencera per als nuvis José Cid Tolosà i Josefina Jaques Cabanes, amb fusta d'olivera i de cirerer. El pare de la núvia havia tallat uns anys abans una olivera gran a la partida del Coll d'Avall i l'havia deixat assecar colgant-la de terra, la qual cosa va garantir la perfecta conservació dels mobles.

En començar la guerra de 1936-1939 el matrimoni tenia la situació professional consolidada i tres fills petits, de 7, 3 i 1 any.

PAPER DE LA FUSTERIA D'ÀNGEL SANTAMARÍA

De la fusteria d'Àngel Santamaría en tenim memòria gràcies als records de la seva filla Angelina i dels seus nebots. Gràcies al que ella ens explica tenim constància de la importància que aquest fuster va tenir en el posterior desenvolupament de l'ofici a la població. Ell va ensenyar i formar a diferents artesans que han estat protagonistes del despegament industrial. Podem citar els casos de José Garcia Sabaté —Pepito per a la senyora Angelina—, establert posteriorment com a fuster i fundador de l'actual empresa Mobles Garcia Sabaté.

També hi va aprendre Juanito Arasa Garcia, qui en morir el senyor Santamaría va passar a treballar a la fusteria d'Antonio Prades i posteriorment es va establir, després de la guerra, a Villoria (Orense). Va morir jove i un temps després la vídua i els seus dos fills van tornar a la Sénia. El seu fill gran, Rafel, va entrar a treballar a la fusteria del Solo, just al moment en què havia estat adquirida per Santiago Gascó i Liberto Jornet. Posteriorment, amb altres dos socis, va crear l'empresa de complements Rafervis, dedicada actualment a la fabricació de mobles. L'altre fill, Joan, es va iniciar en la confecció de pinzells a la fàbrica de José Vives. Més tard va crear l'empresa de complements per a moble Els Plans, encara activa a l'actualitat.

Un altre treballador de la fusteria de Santamaría va ser Vicent Abella Boix, conegut per tots com Lo Minero. En morir el seu patró es va traslladar a treballar a la fusteria del Solo. Posteriorment va treballar a la fàbrica de pinzells de Ricardo Zaragoza i d'allí va passar a la fusteria dels germans Prades, fills de l'esmentat Antonio Prades. En aquest obrador, gràcies a la seva edat i experiència, alternava la feina com a fuster amb la de mestre per als joves aprenents. Dos d'aquests joves aprenents eren Santiago Gascó i Liberto Jornet. Quan els va veure prou preparats els va dir: "*Jo no m'he establert mai, però vosaltres si ho féssiu us aniria molt bé!*". Seguint el seu consell es van associar per a crear empresa pròpia. Van comprar la fusteria del Solo i es van dedicar a fer mobles. En plegar la fusteria dels germans Prades van ser els propis aprenents els que el van llogar fins que va acabar la seva vida laboral.

ELS ANYS DE LA POSTGUERRA

En acabar la guerra de 1936-1939 José Bellaubí va continuar com a fuster. Com altres companys, continuava combinant les feines a l'obrador amb la reparació de la maquinària dels molins del riu. La seva filla Maria recorda que l'acompanyava amb a prou penes quatre o cinc anys: "*Ara tinc que anar al Molí d'en Guiot que tenen avaria*" —em deia—, i jo el volia

Eren temps d'estraperlo i molt sovint els tocava moldre per la nit

acompanyar. Baixàvem a peu per les Cases del Riu. A vegades, quan eren llocs que estaven lluny, agafava la bicicleta i jo me posava a l'assiento en los arreus a la falda. També anava molt al molí de Baix, on molien farina, i a vegades mos quedàvem a sopar. Me'n recordo encara de l'amabilitat del moliner, el sinyó Agustí, i de la seua dona Maria. Mos dien: "vinga!. Avui vos quedareu a sopar que hem matat un cabrit i està molt bo". Eren temps d'estraperlo i molt sovint els tocava moldre per la nit. Atres vegades molien de nit perquè venia gent de fora i s'havia d'aprofitar quan baixava aigua. A vegades hi havia coes de carros o matxos en sària que feien tot lo goig. I, està clar, quan se trencava os gastava una peça de fusta s'havia d'arreglar al moment".

Joaquim Curto, nebot de José Bellaubí i aprenent a la fusteria, recorda també aquesta activitat: "A vegades venia lo tio Pepe a la matinada a topar-me a casa i me dia: vinga, aixecat, que hi ha avaria a tal molí i hi hem d'anar".

En aquests anys difícils José Bellaubí Sanz va complementar les tasques tradicionals de fusteria i manteniment de molins amb el treball com a mecànic de màquines de batre. No va ser pel que sembla una opció premeditada, sinó fruit del context del moment. A les finques planes de secà del terme s'hi solia plantar entre d'altres blat. La feina del batre a la manera tradicional era feixuga i poc rentable. Per això, cap a 1936 un grup de pagesos del poble van constituir una societat per a comprar una màquina de batre mecànica de segona mà. Era vella i la majoria de peces eren de fusta. Per això van pensar que el manteniment els ho podia fer perfectament un fuster. L'escollit va ser José Bellaubí i aquest va acceptar l'encàrrec. Aquesta màquina va funcionar fins a l'any 1938 aproximadament, quan es va cremar en un incendi provocat per l'explosió de dos dels dipòsits de combustible destinats al camp d'aviació. Pel seu tamany al poble era coneguda com "la menudeta".

Segona de les màquines de batre, trillant a Castelló.

L'any 1940 es va constituir al poble una nova societat, amb el nom de "La trilladora mecànica", amb l'objectiu d'adquirir un tractor, una màquina de batre i una empaquetadora de palla. En aquest cas José Bellaubí Sanz era ja soci, juntament amb l'empresa Sucesores de la Viuda de Martín Martorell i tres particulars més de la població: Ramon Palau Sales, Ramon Sabaté Todó i Joaquin Galià Aleixendri. Amb aquest equip feien la batuda a la Sénia i molt prompte van començar a ser cridats d'altres llocs per a treballar, especialment la Tinença de Benifassà, poblacions veïnes com Sant Rafel i Valentins i llocs de Castelló. José Baila, un dels operaris, recorda com van ser contractats a una finca de Castelló

de nom Rancho Grande els anys 1947 i 1948:

"...aquella finca era molt gran i encara batien en matxos i en trill, cosa que natros ja feia 6 o 7 anys que teníem la màquina. Els va arribar la veu de lo molt que avançàvem i allavons va haver una negociació amb la junta de la màquina i la van arrendar dos anys... Me penso que pagaven a prop de 20.000 duros de lloguer i tots els gastos al seu càrrec: el transport, les reparacions i naturalment el jornal dels tres tècnics que vam anar d'aquí. Lo primer any va venir Ramonet Lo Cubano, que se'n cuidava del molinet o lloc per on surt lo gra. Lo segon any va venir lo seu germà Porvenir. Jo me'n cuidava de les agulles, o sigue, de passar les cordes pa lligar les paques de palla. I el tio Pepe se'n cuidava del manteniment general de la màquina. L'atra gent eren de Castelló ... Treballàvem de llum a llum, perquè dir de sol a sol seria quedar-se curt. Unes 15 o 16 hores cada dia. El pitjor era el calor dels migdies. Semblava que caia l'infern a trossos... Els primers anys vam

El pitjor era el calor dels migdies. Semblava que caia l'infern a trossos...

L'activitat amb la trilladora va ocupar la major part del temps a José Bellaubí al llarg de la dècada dels anys quaranta i primera meitat dels cinquanta

cobrar a 4 pessetes l'hora, mentre que un home per llaurar tot el dia cobrava 60 pessetes per la feina d'ell i l'animal. El nostre era molt bon jornal, perquè a més anàvem a gastos pagats. Jo tot sol en cobrava 64 de pessetes. El primer any la campanya a Castelló va durar 32 dies i vam tornar a casa amb més de 2000 pessetes a la butxaca. Tota una fortuna per a aquells temps. Després vam passar a cobrar a preu fet. El kilo de blat el fèiem pagar a 30 cèntims i la paca de palla a 2,50 pessetes. Érem cars però com adelantàvem tant ningú es queixava".

Acabada la campanya, en arribar de nou al poble, començava la temporada de la reparació. Aquesta s'allargava fins a dos mesos. Calia repassar les peces gastades o trencades de l'empaquetadora i de la màquina de batre: tallar i empalmar amb grapes trams de corretja, canviar les dents als trills, etc.

La necessitat de fer rendibles els diners invertits i l'enginy dels empresaris del moment va portar la societat a rellogar l'empaquetadora als germans Abella Cabanes, propietaris de la fàbrica de paper de Dalt o PACSA. Així, mentre durava la campanya agrícola la utilitzaven ells i quan acabava trilladora i empaquetadora eren utilitzades per a tornar a batre la palla d'arròs que es pujava des de la zona del Delta, la Ribera per als habitants dels pobles de secà. Aquesta arribava dalt de 40 o 50 carros tots els matins per a ser utilitzada en la fabricació de la pasta de paper. Si hi havia grans d'arròs fallats o que no s'havien separat de la palla aquests trencaven el paper. Per això era important fer una segona batuda. Després aquesta la palla s'empaquetava perquè així cabia millor a les legiadores. Els mateixos que dirigien les màquines a l'era, com Porvenir Sabaté que empaquetava, eren els que després treballaven a la paperera.

La forta demanda va fer que, uns anys més tard, José Bellaubí i Sucesores de la Viuda de Martí Martorell adquirissin una tercera màquina de batre que va ampliar el radi d'acció fins a Lleida. La palla d'arròs del Delta va passar també a ser batuda al lloc d'origen, amb el conseqüent estalvi en transport. Al mateix temps, els carros eren substituïts per camions adquirits per particulars de la població, com Arturo Sabaté, que van incentivar les empreses de transport tant abundants als anys seixanta.

L'activitat amb la trilladora va ocupar la major part del temps a José Bellaubí al llarg de la dècada dels anys quaranta i primera meitat dels cinquanta. Amb tot, no va abandonar la fusteria. El seu nebot Joaquín Curto es va encarregar de cobrir les necessitats de l'obrador.

LA CREACIÓ DE L'EMPRESA DE MOBLES

A la llarga la vida organitzada al voltant de les campanyes del batre va resultar pesada a José Bellaubí. L'any 1955 va consultar amb els seus fills i amb Joaquim Curto la possibilitat de dedicar-se de manera exclusiva a la fabricació de mobles. Aquests van veure bé la iniciativa i van engegar

l'empresa. En un principi van continuar a la fusteria del carrer Primer de Maig. El local era petit i van haver d'habilitar un pati de la senyora Vicenta al mateix carrer, a l'actual número 30 Als anys seixanta, però, van decidir aixecar unes naus grans al carrer Ramon Berenguer IV.

L'any 1959 es va fer el canvi del taller des de l'antiga fusteria a la nova nau. Va ser el moment en què vaig començar a treballar-hi, amb 14 anys. Érem una dotzena d'operaris. Treballàvem mobles de fusta i xapa seguint el sistema de treball en sèrie. El vernissatge es feia encara a l'antiga fusteria. D'un

lloc a l'altre portàvem les peces amb un carro format per una gran plataforma i rodes de furgoneta. Les peces interiors dels armaris com ara escaletes o calaixos les pintàvem a la part del darrera del taller, al mig del carrer damunt de dos cavallets, amb un producte que li dèiem xarol pel seu aspecte brillant.

Primera nau de la fàbrica que es va aixecar al carrer Ramon Berenguer IV. En primer terme es veu el carro amb el que portaven els mobles a envernissar a l'antiga fusteria del carrer Primer de Maig. Principis dels anys 60.

Es va arribar a disposar de 14.000 m² de superfície construïda

Molt prompte la nova nau es va quedar menuda. Per això, a la primera meitat dels anys seixanta, es va decidir ampliar la fàbrica amb més naus a l'altra banda del carrer. El constructor va ser Manolo Pallarés Verge. Als seus treballadors s'hi van afegir els propis de l'empresa, com els fills del fuster i alguns operaris de la fàbrica. Un cop acabada la nau es va omplir de maquinària. Es va incloure una secció de vernissatge que va permetre alleugerir i fer més ràpid del procés. A partir d'aquest moment la progressiva ampliació del complex va ser una constant. Es va arribar a disposar de 14.000 m² de superfície construïda.

La construcció de les naus va posar en evidència de quina manera el poble s'havia d'adaptar de manera ràpida als nous temps. Hi havia un problema que es va convertir en prioritat: l'escassetat d'arena com a primera matèria per a la confecció de morter. Fins aquest moment la demanda de glera per a la construcció era molt limitada. Joan Arasa, conegut com Joan de Silvela, i Domingo Caballé, Píndola, vivien de porgar aquest material a zones properes al poble on n'hi havia una relativa abundància. Ni molt menys, però, podien facilitar la quantitat d'arena que la construcció de la nau de Bellaubí demanava. Tampoc es podia extreure de la llera del riu o els barrancs, ja que estava totalment prohibit.

La solució va venir de la mà de l'ordre dels cartoixans, a la qual, als anys cinquanta, la Diputació de Castelló va cedir l'antic convent de Benifassà

La solució va venir de la mà de l'ordre dels cartoixans, a la qual als anys cinquanta la Diputació de Castelló va cedir l'antic convent de Benifassà per a instal·lar-hi una comunitat de monges. L'objectiu era reaprofitar els blocs de pedra de la construcció medieval, però calia arena per fer el morter. L'encarregat de l'obra era l'arquitecte belga Fra Alfons de Remy, cosí del rei Balduí de Bèlgica. Va obtenir permís de l'administració per explotar la llera del barranc de Cèrvol. L'únic problema era el transport fins a Benifassà, ja que del barranc a l'obra hi havia uns 20 quilòmetres i el camí era de carro, estret i amb molt de pedruscall. José Bellaubí va aprofitar l'avinentsa i va oferir els tractors que utilitzaven per a desplaçar la trilladora i l'empaquetadora amb la condició de poder utilitzar ell també grava per a les obres de la fàbrica. Sabia que amb aquests tractors podria fer el camí amb relativa facilitat. Sobre aquest tema recordo perfectament una anècdota que va donar que parlar molt temps i de la qual en vaig ser protagonista. El meu pare i jo solíem anar per aquest camí a la plana que tenim al costat del mas de Barceló, a mig camí entre la Sénia i Canet. Ens hi quedàvem tres dies. Mentre ell llaurava i entaulava jo recollia espígol per a vendre a la fàbrica d'essència de Mariano Prades i fer diners per a festes majors. El dia a què em refereixo, en arribar a l'alçada del barranc de la Cova Alta, vam veure que baixava un tractor amb un home a cada costat agatxant-se de tant en tant. Vam pensar que recollien l'espígol de la vora del camí. El meu pare i jo vam agafar les corbelles i ens vam donar pressa en recollir el que teníem al davant. No ens explicàvem perquè aquells homes feien aquesta feina, pròpia de nens i joves. Més tard vam saber que en realitat havien estat terrant i despedregant el camí, fins aleshores només de la mida de les rodes d'un carro, per a poder fer els viatges d'arena amb els tractors.

Així va ser com José Bellaubí va poder aixecar la nau. Al Cèrvol hi treballaven dos homes amb un gran porgador fet de llistons de fusta un al costat de l'altre. Amb dues pales anaven tirant la grava i el feien córrer a mesura que tenien porgada la del tall. Darrera d'ells quedaven per separat la grava per a fer el formigó i l'arena fina utilitzada per a arrebossar. El tractor portava l'arena als matins a Benifassà i a les tardes a la fàbrica de Bellaubí a la Sénia. En un principi

el remolc era de fusta, però poc temps després el van substituir per un de metall amb 4 metres cúbics de capacitat. Els tractoristes eren Pepito Ricart, Espanyeta, i Jesús Gavalda, dels Doritos.

L'augment de la producció va plantejar la necessitat de reorganitzar el sistema de transport dels mobles un cop acabats. Els primer temps ho

Menjada de treballadors després d'una cacera de tords. Principis dels anys 60.

Preparant les fotografies per a un dels catàlegs de mobles a la piscina familiar. A la barca amb el tocador Maria Bellaubí i Marisol Segura. Any 1966.

El Sr. José Bellaubí Sanz i la Sra. Vicenta Roé en una festa que els treballadors els van dedicar. Els hi van regalar un rellotge de butxaca i una agulla amb una medalla tots dos d'or, que el matrimoni va voler deixar en herència al primer nét i a la primera néta. Any 1965.

feien amb carro o amb un dels tractors de la màquina de batre, amb el qual es desplaçaven a les poblacions properes. La primera furgoneta que va tenir l'empresa va ser una Opel a la que van reforçar l'eix posterior per a poder carregar pes i van adaptar una carrosseria de fusta descapotada per a poder portar els mobles. L'inconvenient es presentava quan plovia, perquè els mobles s'havien de protegir per a no xopar-se. Al cap d'uns anys es van començar a comprar camions. A meitat dels anys setanta l'empresa en disposava de 18. També el sistema de venda es va haver d'improvisar davant l'absència d'una xarxa de distribuïdors suficient. Un dels primers representants de l'empresa, Juan Garcia, va aconseguir una llista de clients suficient ajudant-se de la guia Telefónica i visites per presentar el producte. Tot començava i calia establir les bases de com treballar en un futur.

L'APROVISIONAMENT DE FUSTA

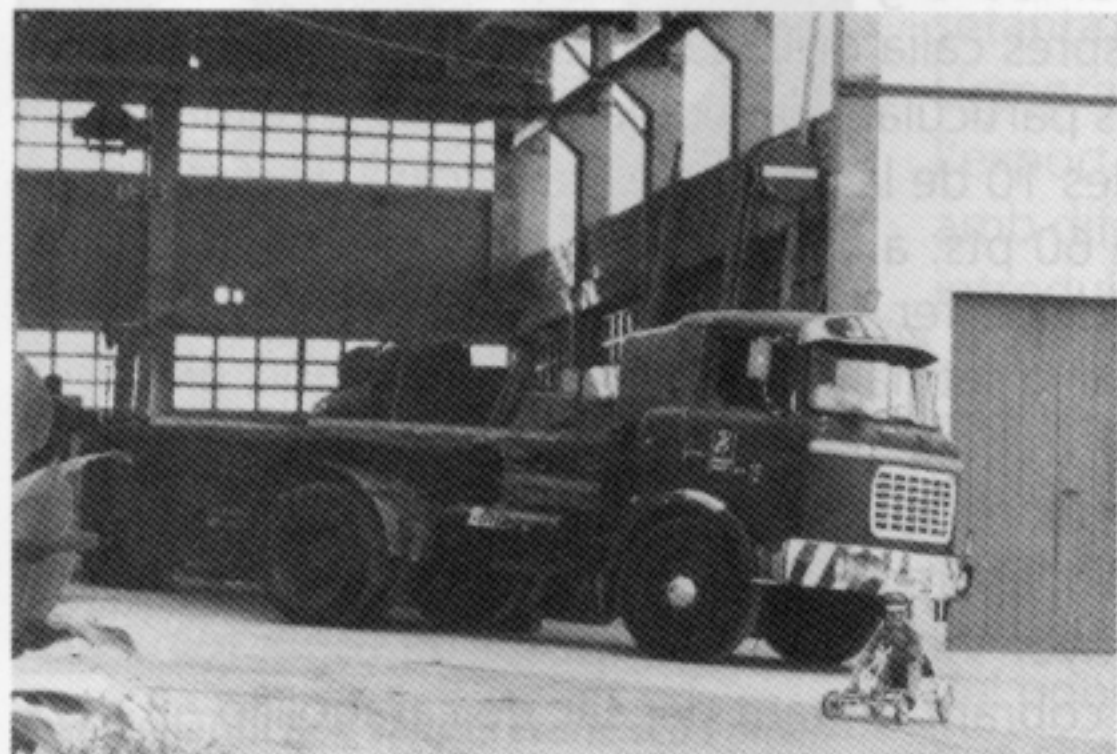
La magnitud que la indústria de mobles a la població va anar adquirint des de principis dels anys 60 va obligar a plantejar el tema dels costos de la matèria primera. La producció de fusta dels Ports de Tortosa Beseit no era suficient per a assumir el fort augment de la demanda. A més, els fabricants van començar a pensar en la possibilitat d'introduir en els processos de fabricació l'aglomerat, producte nou aplicat des de feia poc en la producció de mobles.

A principis de 1965 cinc o sis empresaris del moble locals van voler fer una societat per a poder comprar fusta i aglomerat conjuntament. Van aparaular la compra d'una partida important de cabirons de pi –100m³ de fusta– a Pepito Verge Milián, de Fredes. A darrera hora l'acord es va desfer i per a no trencar la paraula amb Pepito Verge els germans Bellaubí van proposar a José Ferré, membre d'una família dedicada tradicionalment al comerç de la fusta, muntar conjuntament un magatzem de fusta al costat de la fàbrica de mobles. La condició era que l'empresa Bellaubí gastaria la fusta que necessitaria i per la seva banda el senyor Ferré podria vendre material a altres compradors. L'espectacular creixement industrial de poble als anys seixanta va fer que a principis dels setanta, concretament l'any 1972, va fer necessària la construcció d'un magatzem més gran a les afores del poble, vora la carretera que comunica amb Ulldecona. Es va comprar un terreny d'un altre dels fusters del poble, Emilio Subirats, més conegut com a Mílio Nàssio. Es van construir dues naus, amb espai suficient al mig per a fer-ne una tercera si era necessari. En total 6.000 m² de superfície construïda. Poc temps després les naus van ser absorbides per la fàbrica de Bellaubí, que s'havia començat a dedicar a l'exportació i necessitava ampliar les instal·lacions. D'aquesta manera va néixer Bexport, filial de l'empresa dedicada exclusivament a l'exportació. José Ferré va vendre la seva part i va tornar a ocupar l'antic magatzem.

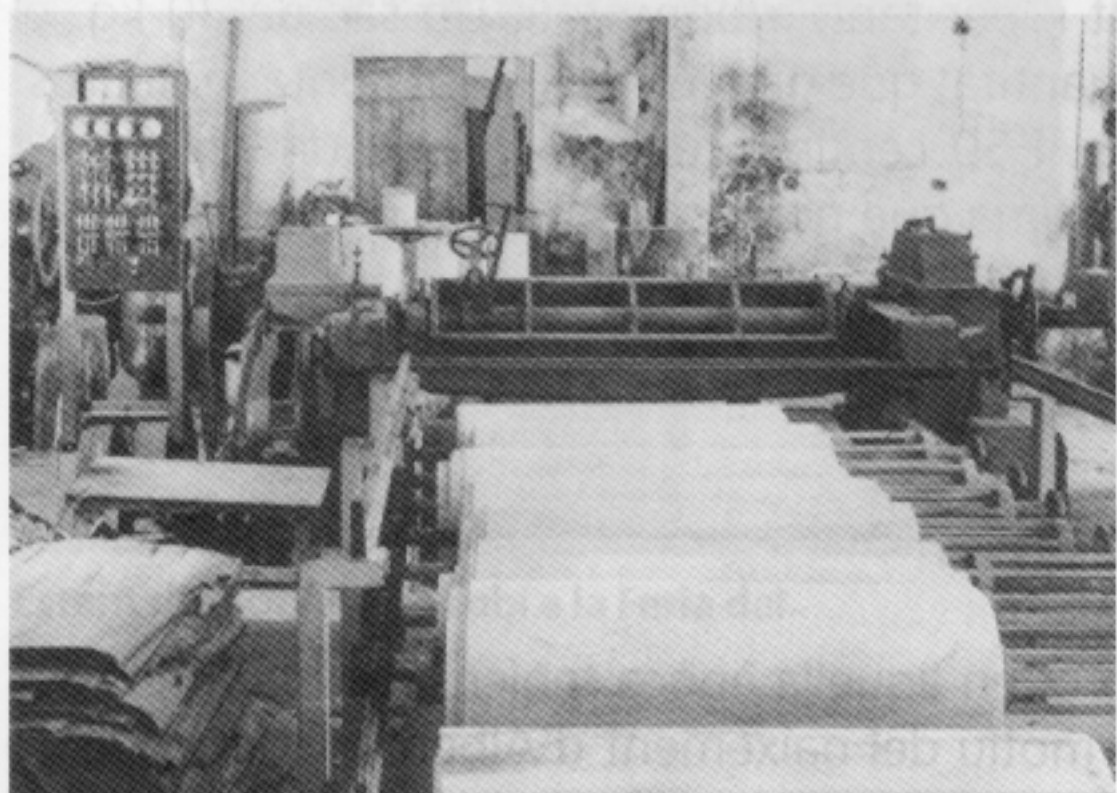
Els anys 80 van ser molt convulsos per a aquesta empresa. Es ressentíex força de la crisi que pateix indústries Bellaubí. Posteriorment s'associa amb Fustes Gabarró de Sabadell, interessats en instal·lar un magatzem de fusta a la zona. El fill del senyor Ferré, José com el seu pare, aprèn el funcionament de l'empresa a Sabadell i posteriorment, l'any 1987, s'estableix a la Sénia fent societat amb Joan Adell. Junts creen Madersénia, empresa especialitzada en la comercialització de fusta, aglomerat i melamina, productes aquests que poc a poc anaven prenent protagonisme a la fusta en el camp de la fabricació de mobles, gràcies a que eren més competitius. En realitat va ser una evolució del negoci de la venda de fusta, el mateix a què s'havia dedicat la seva família des de generacions enrera. Els seus avis venent els troncs procedents del ròssec tradicional, i el seu pare amb la creació del magatzem de fusta. José Ferré pare, per la seva banda, va continuar amb aquest magatzem fins que es va jubilar l'any 1991.

Els anys 80 van ser molt convulsos per a aquesta empresa

DE LA FUSTA A L'AGLOMERAT: L'ADAPTACIÓ DE L'EMPRESA ALS NOUS TEMPS

Trailer amb el que portaven els troncs que arribaven al port de València procedents de Guinea, a l'Àfrica. En primer terme, el xiquet és Albert Bellaubí Caballer. Any 1965.

Rotlles de xapa després de passar el tronc de fusta pel torn. Finals dels anys 60.

Mari Carmen Verge cosint xapa amb una cosidora Kuper. Any 1966.

A principis dels anys seixanta Indústries Bellaubí, com la resta de les que hi havia al poble, treballaven amb fusta. Fins els anys 1962-1963 es combinava la fusta de pi per als armassons i la xapa per a recobrir i fer els acabats. D'aquesta manera s'abaratien els costos i es facilitava el treball en sèrie. La fusta de pi procedia majoritàriament dels Ports i es serrava a la mateixa fàbrica en llates. La xapa era de dues qualitats: gruixuda o fina. La gruixuda era la que es feia servir per a fer peces corbades, imitant les formes que es feien abans amb fusta; s'encolaven diferents làmines de 2 mm de gruix, i mitjançant un motlle i un contramotlle se li donava la forma desitjada. Es deixava uns minuts a una premsa sotmès a una temperatura determinada i la peça estava ja llesta per ser treballada. Un sistema que encara avui s'utilitza. Aquesta xapa es feia a la mateixa fàbrica. Es treia de grans troncs de fusta arribats des de l'Àfrica al port de València. Amb el torn es treien fulles de xapa de 2 mm de gruix, es tallaven a la mida que es volia i es pujaven al pis superior de les naus, on es deixava estesa per a que s'assequés. Aquesta planta tenia grans obertures a l'exterior per a que hi hagués corrent d'aire.

La xapa fina o de fantasia era de roure o de noguera. S'utilitzava per a recobrir i fer els acabats, d'ací la paraula "xapat". A partir de 1963-64 els armassons de les peces planes van anar substituint la fusta per l'aglomerat. Els recobriments es van continuar fent amb xapa. A partir del 1966-1967 l'ús de l'aglomerat es generalitza, i aleshores l'armassó és substituït per planxa d'aglomerat, encolant directament sobre ell la xapa fina o de fantasia. Per a poder fer això es va necessitar una premsa moderna amb un plat gran, que tenia 4 m de llarg per 2 m d'ample. El treball amb aquesta premsa va suposar la introducció dels actuals processos de fabricació en xapa.

En aquest moment la maquinària es comprava tota a empreses italianes o alemanyes. Tot era molt diferent dels primers anys de la fusteria, quan l'enginy dels artesans del poble per adaptar la maquinària existent a les necessitats concretes de la fabricació de mobles va permetre evolucionar el sistema. Hi havia una gran capacitat d'improvisació i facilitat per a solucionar els problemes a mesura que s'anaven presentant, principis que també s'aplicaven al procés de disseny i fabricació de mobles.

A més de la secció de xapa, que acabem de descriure, a l'empresa n'hi havia d'altres. Per ordre eren ebenisteria, on es fabricaven les diferents peces de cada moble; vernís; muntatge, amb diferents seccions segons la tipologia dels mobles; magatzem; taller mecànic format per 5 o 6 professionals dedicats al manteniment de la maquinària i a fer carros de transport intern. I finalment la secció de venda i administració, que a mesura que van avançar els anys van augmentar en complexitat.

EL TREBALL DELS APRENENTS

En qualsevol moment d'ara, quan et pares a pensar en aquells temps que descris el primer que et bé a la memòria és el trepidant i frenètic ritme de treball que es portava a tot hora. Sempre et feia falta temps per acabar una faena determinada. Sempre hi havia algun punt en alguna secció en el qual per motius diversos s'acumulaven peces, fet que en una producció en cadena porta molts de maldecaps. Era complicat coordinar totes les seccions i organitzar l'arribada de material de fora.

Si t'espavilaves una mica a les deu de la nit podies ser a casa

En un principi, quan encara no s'aplicava la setmana anglesa es treballaven 6 dies, un mínim de 10 hores cada dia. Els dissabtes els aprenents no plegàvem fins haver passat la xapa per la fàbrica per netejar. Era un tauler prim que servia per a recollir tot el caragolillo i la serritja escampats. De tant en tant passàvem també la granera. No es coneixien els sistemes de neteja per aspiració. Després calia omplir sacs amb el residu i repartir-los per les panaderies i cases particulars del poble que ens ho demanaven. Si t'espavilaves una mica a les 10 de la nit podies ser a casa. El jornal d'un aprenent l'any 1960 era de 60 pts. a la setmana (ara 0,36 euros). Mai es cobraven hores extra. Quan vam fer 16 anys vam començar a cobrar les hores a 3 pts. Quan va arribar la setmana anglesa els treballadors plegaven i cobraven els dissabtes al migdia. Els aprenents, però, continuàvem treballant fins a la nit. Era aleshores quan cobràvem. Si ens haguessin pagat abans, a la tarda no haguéssim aparegut. Amb tot, val a dir que vam arribar a una negociació amb el senyor Vicent. Vam proposar de fer la feina dels dissabtes a la tarda a estall, cobrant un tant per sac de caragolillo -3 pts.- en lloc de fer-ho per hores. Els sacs eren de polpa i més alts que nosaltres. Els senyor Vicent sempre aconseguia omplir-los molt més que nosaltres, la qual cosa era ruïnosa per a nosaltres perquè ell es quedava amb la meitat dels diners que en principi ens havia de pagar per sac. La serritja era una altra història. Com en aquell temps moltes estufes es carregaven amb aquest producte anava molt buscat i, per tant, a bon preu. Un sac de 30 kg. el feien pagar a 2 rals el kg., quantitat que gairebé no es pot contar en euros. En trèiem de cada sac 3 pts. i 50 cèntims cada aprenent, una quantitat molt alta per a nosaltres. Llàstima que només n'omplíem dos o tres sacs a la setmana.

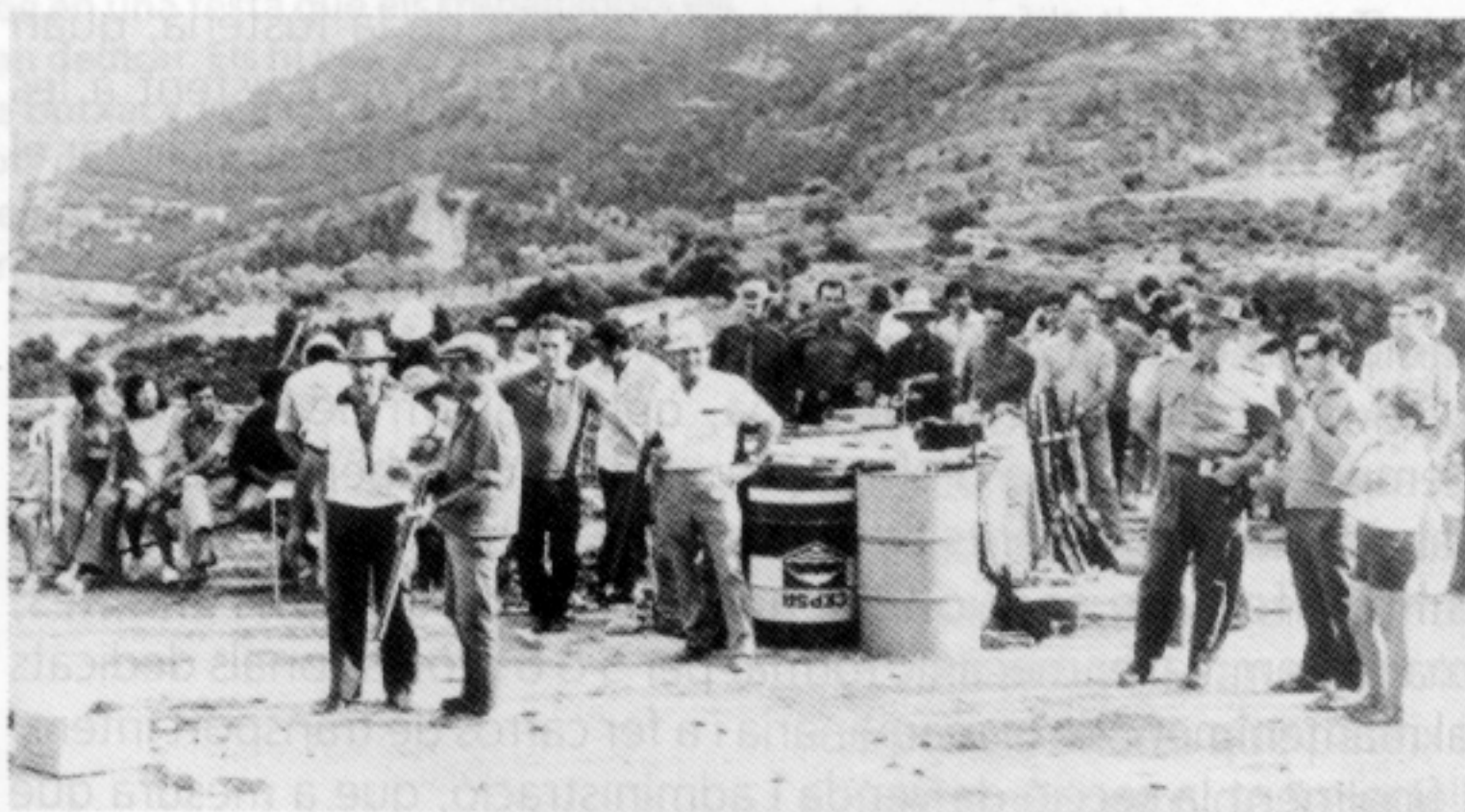
NO TOT ERA TREBALLAR.

EL TEMPS DEL LLEURE

Encara que semblava difícil, però, en aquella època teníem també temps per disfrutar. Recordo que amb motiu del naixement d'Albert, el segon fill de José Bellaubí Roé i la seva dona Orfelina, la seua tia Maria ens va fer una lliara inoblidable. Desbancant la costum d'omplir els entrepanys amb truitetes

i productes derivats de la matança del porc, com sobrassada, cansalada, pernil o alguna que altra saltxixa partida pel mig que havia sobrat del dia abans, va decidir omplir-los de sèpia a la planxa, que la majoria no havíem provat mai.

És de recordar també un dia de cacera que es va organitzar amb els treballadors de la fàbrica. Ens vam organitzar per parelles, de manera que a un caçador veterà l'acompanyava un de poc expert. Les armes les triava cadascú. A mi em va tocar acompanyar al senyor Vicent Bellaubí a la partida de les Fonts Roges, a caçar tords amb cepets. A les cinc del matí vam pujar dalt del

Tirada al plat al mas de Bellaubí, abans mas del Retoret. La majoria són treballadors de la fàbrica. Principis dels anys setanta.

tractor i vam començar la jornada. Jo assegut al parafang. Amb una mà sostenia el cabàs i em subjectava; amb l'altra em resguardava el cap del fred. Recordo com reia el senyor Vicent. La cacera va ser un desastre. El dilluns al matí, quan vam comptar les peces vam veure que n'hi havia poques. El senyor José va decidir enviar-nos a mi i a un altre aprenent, José Bel lo Patró, a provar més sort. Aquesta vegada vam substituir els cepets pel filat. Amb les bicicletes vam anar cap a la partida del Carxol. En vam poder caçar 6 o 7. Per això, abans de tornar a la fàbrica vaig passar per casa i li vaig preguntar a la meua mare si li quedava algun tord a la carnera. N'hi havia mitja dotzena. Entre tot vam poder fer una menjada decent, que per sort va quedar recollida en imatges.

AQUELLS TEMPS VISTOS AMB ELS ULLS D'ARA

José Bellaubí Roé saluda Francisco Franco en una recepció oferta al Palau del Pardo als principals fabricants de mobles del moment. Any 1970.

Estant de mobles Bellaubí a la Feria del Campo de Madrid.

Habitació que va guanyar el primer premi de la Feria del Campo de Madrid

Entre les activitats socials que va protagonitzar l'empresa estaven els cursos de formació per als treballadors. A la fotografia José Alonso, un dels professors encarregats de fer classes de repàs als alumnes més joves en acabar la jornada de treball. Any 1966.

Hem decidit acabar a finals dels anys seixanta perquè la història de l'empresa és massa llarga com per a poder ser explicada d'un cop. A partir dels anys setanta els processos de fabricació i de distribució es van fer més complexos. L'empresa va augmentar en magnitud i producció i va apostar fort per l'exportació, assolint reconeixement a nivell estatal (fig.11). Va fer societat amb diferents empreses per poder adequar els mobles a la nova demanda, introduint equips de ràdio, motllures d'elements plàstics, etc.

Després van venir els anys de la crisi i la recessió. No tot van ser, és clar, moments bons. Amb tot, la perspectiva que et donen els 44 anys i dos mesos que fa que vaig començar a l'empresa com a aprenent, permet fer alguna afirmació sense por a equivocar-te. El resultat final va ser positiu.

L'aportació que aquesta empresa ha fet a la formació del teixit industrial del poble ha estat decisiva. De fet, d'ella han sorgit molts nous empresaris que es van establir en diferents branques del ram del moble. Sis representants formats a l'empresa es van establir després com autònoms. El mateix va passar amb tres botigues, dos tallers mecànics i dues empreses de construcció mecànica. I, com no, es van crear també dinou empreses per part de treballadors emprenedors i amb ganes de progressar. La majoria es van dedicar a la fabricació de mobles.

El meu exemple és un d'ells. Vaig estar 18 anys treballant a Indústries Bellaubí. En un principi com a aprenent, després com a ajudant. Just en tornar del servei militar, amb 23 anys, em vaig encarregar de la secció de l'envernissat. Finalment durant tres anys vaig ser cap de producció. L'any 1978 vaig deixar l'empresa per a crear-ne una de pròpia, dedicada als lacats. Un exemple de la diversificació que el sector ha sofert sense sortir de l'àmbit local. En definitiva, mobles Bellaubí ha estat, com les altres empreses de mobles sorgides des dels anys cinquanta a la Sénia, una escola de formació per a nous empresaris i un taller d'experimentació en la fabricació de mobles. Així és com l'hem de veure i recordar des de la perspectiva del temps que ha passat.

Mobles Bellaubí van ser els primers en la construcció de cases unifamiliars per als treballadors. A la fotografia inauguració al carrer Girona presidida per l'aleshores Governador Provincial. Principis dels anys 70.